

ВІДГУК
офіційного опонента,
доктора філологічних наук, професора Олеси НАУМОВСЬКОЇ
на дисертацію Марини Миколаївни НАБОК
«Українські народні думи: естетика та поетика, національні
особливості становлення та функціонування»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук
зі спеціальності 10.01.07 – фольклористика

Актуальність теми дослідження

Як самобутній жанр української усної словесності, думи чи не найбільшою мірою оприявлюють національний дух українства, акумулюючи в собі колективну пам'ять народу про ключові історичні випробування, моральні ідеали та екзистенційний досвід боротьби за свободу. Саме тому рецензована дисертація є масштабним і своєчасним науковим дослідженням, присвяченим осмисленню естетики й поетики українських народних дум крізь призму питома національних «основоположних підстав» (С. 33). Вибір теми зумовлений потребою переосмислення думознавчих студій, які в умовах радянської ідеологічної деформації зводилися переважно до текстологічного аналізу та підганяння під догми комуністичної доктрини, що спотворювало як зміст дум, так і особливості їхнього побутування та сприйняття. Відтак, дисертація Марини Набок органічно вписується в актуальний постколоніальний дискурс сучасної української фольклористики, спрямований на відновлення питома національного погляду на власний ліро-епос.

Особливої ваги дослідженню надає його зв'язок із сьогоденним контекстом: в умовах російської війни проти України, коли питання культурної ідентичності та національної стійкості набувають набиякої гостроти, тема мілітарного духу й кобзарської традиції звучить із новою силою. Дисертація засвідчує глибинний зв'язок думового ліро-епосу з формуванням національної ідентичності, опором окупації та збереженням «духовної сутності» (М. Костомаров) українців — усе це робить її не лише науково значущою, але

й суспільно релевантною. Актуальність роботи підтверджує й компаративна перспектива: дисертантка простежує рецепцію народних дум у порівнянні з епосами народів Близького Сходу, Африки та Бразилії, відкриваючи нові горизонти для міжкультурних фольклористичних студій.

Найбільш суттєві наукові результати дослідження

До найвагоміших наукових здобутків дисертаційної праці Марини НАБОК належать такі:

- ✓ Вперше в українській фольклористиці сформовано питомо національні «основоположні підстави» дослідження думового ліро-епосу — ту дослідницьку матрицю, яка уможлиблює розкриття естетики й поетики дум поза залежністю від чужорідних ідеологічних нашарувань. У роботі авторка послідовно обґрунтовує чотирнадцять складників цих підстав, спираючись на доробок М. Максимовича, М. Костомарова, Б. Цимбалістого, В. Азьомова, О. Вертія та інших дослідників, — від осмислення релігійності й «станів народного духу» до категорії «добропрекрасного» та естетики національної стійкості.
- ✓ Розроблено цілісну концепцію архетипно-родоцентричної системи думового ліро-епосу: авторка показує, що архетипи *Батька*, *Матері*, *роду* і *вогнища* є не лише тематичними мотивами, а структурними принципами поетики дум, що визначають їхню образну систему, композицію і ціннісну ієрархію.
- ✓ Уперше в думознавстві здійснено системний аналіз символіки спротиву та боротьби як естетичної системи: образи *стену*, *поля*, *шляху*, *дому*, а також слова-етносимволи «*козак*», «*Січ*», «*гетьман*» розглянуто не як окремі тропи, а як взаємопов'язаний естетичний код, що конституює ідентичність думового ліро-епосу.

- ✓ Зіставлення архетипів козацького й тюркського та арабського фольклору крізь призму спільних ціннісних структур (*лицарська честь, культ волі, родинна вірність*) відкриває нові горизонти для компаративного думознавства та позиціонує думовий ліро-епос у ширшому євразійському контексті усної героїчної поезії.

Нові факти, отримані дисертанткою, та значення результатів для науки і практики

- ✓ На основі комплексного аналізу думового матеріалу доведено, що образ виконавця-кобзаря є не просто естетично розвиненою особистістю, а носієм духовного ідеалу, сформованого на засадах калокагатії, катарсису й мімезису — категорій, які авторка продуктивно «перекладає» з античної естетики на мову українського думового ліро-епосу.
- ✓ Уперше систематично досліджено рецепцію дум іноземними слухачами. Марина НАБОК фіксує, що студенти з Танзанії сприймають думові мелодії як гармонійну протипагу сучасній масовій музиці; слухачі з мусульманського світу відзначають спільність культу родинних зв'язків і кодексу лицарської честі. Ці спостереження потенційно відкривають новий напрям — порівняльну рецептивну фольклористику.
- ✓ Новаторським є аналіз образів одночасного відчуття (синестезії) як провідного художньо-естетичного засобу дум: авторка не лише вводить синестезію у фольклористичний обіг як самостійну аналітичну категорію, а й класифікує синестетичні образи за сенсорними модальностями (зоровими, слуховими, кінетичними, дотиковими, температурними, больовими) у прив'язці до тематичних циклів, що є першим подібним описом у думознавстві.
- ✓ Уперше, застосовуючи концепцію резилієнтності К. Коннора і тДж. Девідсона до козацьких і селянських образів дум, дисертанка виокремила й концептуально обґрунтувала естетику та поетику

національної духовної та мілітарної стійкості як окрему художню категорію думового ліро-епосу. Цей підхід пропонує нову теоретико-методологічну основу для аналізу не лише дум, а й усього українського героїчного фольклору.

- ✓ На підставі емпіричного опитування представників семи країн (Нігерії, Гани, Танзанії, Йорданії, Палестини, Іраку, Туреччини, Бразилії) уперше зафіксовано закономірності міжкультурного сприйняття дум: спільність архетипів родинної честі й лицарського кодексу у слухачів із мусульманського світу, сприйняття думової монодії як духовної альтернативи масовій культурі у студентів із Танзанії. Ці дані закладають емпіричну основу для нового напрямку — компаративної рецептивної фольклористики.

Повнота викладу матеріалу дисертації в опублікованих працях

Опубліковані наукові результати дисертантки (понад 60 позицій, серед яких монографія 2014 р., низка розділів у колективних монографіях, статті в журналах баз даних Scopus і Web of Science – зокрема квартилі Q1 і Q2, а також публікації в польських, латвійських, австрійських виданнях) уповні відображають основні наукові результати дисертації. Широка апробація на понад 25 міжнародних і всеукраїнських конференціях, включно з виступами в Мюнхенському університеті Людвіга-Максиміліана та лекцією у Віденському університеті (2024), засвідчує належний рівень поширення результатів дослідження в науковому середовищі.

Структура і зміст дисертації

Дисертаційна робота викладена українською мовою на 491 сторінці (з них основного тексту – 422 с.) і складається зі Вступу, чотирьох розділів із підрозділами, Висновків, списку використаних джерел (307 позицій, з яких понад 20 – іноземними мовами), а також переліку умовних скорочень. Тему

дисертації затверджено відповідно до наукових програм Сумського державного університету та Львівського національного університету імені Івана Франка.

Вступ містить усі необхідні компоненти: обґрунтування актуальності, мету, завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукову новизну, практичне значення, апробацію. Назва відповідає змісту. Анотації українською та англійською мовами висвітлюють основні положення роботи.

Розділ 1 («Формування національних основоположних підстав дослідження українських народних дум в історії фольклористики») простежує думознавчу традицію від початку XIX ст. до сучасності, систематизуючи здобутки вітчизняної та іноземної науки. Розділ 2 («Естетика й поетика як теоретична проблема сучасного думознавства») окреслює еволюцію естетичної свідомості та нові підходи до дослідження художньо-естетичної системи дум. Розділ 3 («Національні особливості естетики та поетики українських народних дум») містить аналіз художнього історизму, образів творців і виконавців, архетипно-родоцентричної системи, символіки спротиву та естетики стійкості. Розділ 4 («Засоби впливу на слухача, діалектика побутування та національні особливості сприйняття») присвячено синестетичному аналізу та компаративній рецепції. Загальні висновки науково достовірні, виражені й відповідають поставленим завданням.

Дисертація виконана фаховою українською мовою. Стилiстика тексту загалом відповідає вимогам науково-дослідної лiтератури. Оформлення рукопису відповідає чинним вимогам до наукових праць такого гатунку.

Дослідженню Марини Набок властива не лише теоретична, а й практична вага: матеріали можуть бути покладені в основу нормативних курсів з історії фольклористики, усної народної творчості та естетики у закладах вищої освіти; їх використання доцільне при підготовці нових академічних видань українського народного ліро-епосу.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційну працю Марини НАБОК, вважаємо за необхідне висловити кілька міркувань, що мають на меті не применшення наукової цінності дослідження, а скоріше вказують на перспективи його поглиблення.

1. Попри очевидну теоретичну ерудицію авторки, центральні поняття – «естетика» та «поетика» – нерідко вживаються як взаємозамінні чи дещо широкі категорії. Було б бажано, аби під час захисту дисертантка чіткіше окреслила їхнє операційне розмежування стосовно думового матеріалу та пояснила, як саме ці категорії взаємодіють у межах запропонованої нею дослідницької матриці.
2. Розділ 1, маючи обсяг понад 100 сторінок, виконує функцію розгорнутого критично-бібліографічного огляду, який, однак, дещо непропорційний відносно аналітичних розділів. Окремі теоретичні екскурси (передусім у підрозділі 2.1) – від Піфагора до Канта – становлять самостійний інтерес, однак їх органічніше вписати в логіку думового матеріалу – завдання, яке авторка, безсумнівно, може вирішити в подальших публікаціях.
3. У рукопису виразно відчутна опора на доробок сумської та львівської дослідницьких традицій – праці Ярослава Гарасима, Олексія Вертія, Віктора Азьомова, Святослава Пилипчука. Це цілком виправдано й науково продуктивно. Разом із тим включення до критичного діалогу ширшого кола представників київської школи думознавства (приміром. Наталії Малинської, Наталії Ярмоленко та ін.) збагатило б полемічний вимір дослідження й надало б йому ще більшої загальноукраїнської значущості.
4. Розділ 4.2, присвячений сприйняттю дум іноземними слухачами, містить цікавий оригінальний матеріал, і було б бажано, аби окремі параметри

емпіричного дослідження, зокрема склад вибірки, процедура опитування та способи узагальнення даних, були висвітлені дещо докладніше, що надало б розділові додаткової наукової переконливості. Варто також зазначити, що географія респондентів тяжіє переважно до близькосхідного та африканського ареалів, тож залучення слухачів із західноєвропейського, американського та далекосхідного культурних просторів у перспективі могло б суттєво збагатити порівняльну картину сприйняття думового ліро-епосу.

5. Подекуди аналізовані тексти народних дум наводяться без покликань на конкретне джерело (видання). Уніфікація покликань на думові тексти сприяла б вищій джерелознавчій точності роботи. Окрім того, поняття «родоцентризм», «Рід», «Родовиховання» вживаються почасти в есеїстично-публіцистичному ключі, що не завжди відповідає нормам наукового дискурсу – конструкції на кшталт «Великий Духовний та Ідейний Рід» (С 354) потребують більш строгого термінологічного оформлення.

Висловлені зауваження, однак, не применшують загальної наукової цінності представленої дисертації й можуть слугувати орієнтиром для подальших досліджень авторки.

Відсутність порушення академічної доброчесності

Під час ознайомлення з дисертаційною роботою порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фальсифікації) не виявлено. Усі наукові результати, положення і висновки дисертації Марина НАБОК отримала й сформулювала особисто.

Відповідність теми дисертації профілю спеціальності

Дисертація Марини Набок відповідає профілю спеціальності 10.01.07 – фольклористика.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим нормам

Загалом аналіз дисертації дає підстави стверджувати, що дослідження є самостійним, тематично цілісним і завершеним, має важливе теоретичне та практичне значення і заслуговує на увагу не лише фольклористів, а й етнологів, культурологів, дослідників міжкультурної комунікації та естетики.

Відтак висновковую, що дисертація «Українські народні думи: естетика та поетика, національні особливості становлення та функціонування» за актуальністю, сучасним методичним рівнем виконання, новизною, обґрунтованістю наукових положень і практичним значенням отриманих результатів, повнотою викладу в опублікованих працях відповідає вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук, передбаченим «Порядком присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України, та наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. №40, а її авторка, Марина Набок, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.07 – фольклористика.

Офіційний опонент –

***доктор філологічних наук, професор
завідувачка кафедри фольклористики
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка***

Олеся НАУМОВСЬКА

Підпис Олеси НАУМОВСЬКОЇ стверджую

Учений секретар

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

ПІДПИС
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
КАРАУЛЬНА
15.06

Наталія КАРАУЛЬНА

